

SZABÓ ERVIN: A KÖZÉPKORI PARASZTFORRADALMAK
ÉS AZ 1437. ÉVI FELKELÉS

Ha a hasonló szellemi áramlatok, mint pl. a vallásmozgalmak, ugyanazon gazdasági folyamatok lelki tükröképei, a parasztháborúk lefolyása viszont azt bizonyítja, hogy hasonló gazdasági mozgalmak azonos lelki folyamatokat váltanak ki.

Meglepően egyforma a középkori parasztforradalmaknak a lefolyásuk. A közvetlen alkalom, amely kitörésüket előidézte, a szereplő személyek, követeléseiknek stílusa, szóvirágai országok szerint különböznek; maguk a követelések, az uralkodó osztályok állásfoglalása velük szemben, a harc viselésének módja és végül — a parasztság bukása mindenütt olyan, mintha egy mintáról másolták volna.

1358-ban játszódik le Franciaországban a legnagyobb parasztfelkelés: a *Jacquerie*. Követelik a robotok és adók eltörlését. Az egymással véres versenget folytató angol és francia nemesség hirtelen kibékül és egyesült erővel leveri a lázadást. Tízezerszámra gyilkolták le a fölkelőket.

1381-ben Anglia a színhelye a nagy parasztforradalomnak. Ők is szabad parasztnak akarnak lenni. Őket is leverik.

Es így tovább, egész Európán végig.

Mi ezeknek a fölkeléseknek a közvetlen oka?

A 13., 14. és 15. század naturálgazdaságból a pénzgazdaságba való átmenet kora. A földművelés mellett, amely ezidőben majdnem kizárólagos módja a gazdasági termelésnek, lassan-lassan városok keletkeznek, melyekben ipar és kereskedelem fejlődik. Iparos és kereskedő osztályok alakulása szükségképpen maga után vonja a város és falu közötti árúcserét: a mezőgazdasági terményeknek piacuk képződik. A városi piacon lassankint a pénz lesz az általános csereeszköz.

A parasztnak pénzhez jutnak. Sokhelyt előnyös lesz számukra, hogy tartozásaikat a földesurnak ne terményekben, melyeket jobban tudnak értékesíteni, hanem készpénzben róják le. Altalában azonban nem a jobbágyok azok, akik a készpénzadóra rátérnek: a földesurak és az egyház azok, akik erre kényszerítik.

Már a keresztes-háborúk új ismeretekkel és új szükségletekkel töltötték meg a nyugati európai nemességet, vágyakkal, amelyeknek kielégítését jobbágyaik terményszolgáltatásaiban nem nyerték. A városi élet kifejlődése magában Európában, Kelet és Nyugat összes gyönyörűségeinek fölhalmozása a kereskedelmi gócpontokban, a városi fényezés, a városnak változatosabb, izgatóbb élete közelebb hozták ezen vágyak kielégítésének lehetőségét.

Párhuzamosan ezzel a folyamattal, amely a nemességet elsősorban indíthatta arra, hogy parasztjaitól pénzt igyekezzen szerezni termények helyett, folyt a középkori világ föloszlásának másik mozzanata: a kisbirtokú szabadoknak és a kisebb nemeseknek a nagyok hűbéruralma alá kényszerítése és további folyamányban a központi abszolút királyság fölülkerekedése.

Ebben a harcban nagy szerepet játszottak a zsoldoseregek. Aki nagyobb, jól fegyverzett, begyakorolt kísérettel birt, természetesen könnyebb szerrel győzött vetélytársain. Divatba jött a hűbéres kíséret mellett, rendszeren fizetett zsoldosereg tartása. Ez sok pénzbe került és a pénzt a jobbágyoknak kellett kiizadniok.

A nemesség mellett az Egyház siettette a naturálgazdaság felbontását. Mint földesurak és hatalmas hűbérurak, kik ezen kor politikai versengéseiből éppen úgy kivették részüket, mint világi társaik, természetesen éppen úgy pénzre is törekedtek, mint ezek. Őnekik azonban, még mint egyházfőknek is tartozott adóval a parasztság. S azonkívül a pápai adószedők járták a keresztény országokat.

A fejedelmek pedig, hogy növekvő pénzszükségletükön segítsenek és adósságaikon könnyítsenek, minden lelkiismereti aggály nélkül foglalkoztak hamis pénz gyártásával. A nép kényszerítve volt, hogy az értéktelen pénzeket elfogadja; őtöle azonban jó pénzben követelték az adót uraik. S ha jó pénze nem volt, tizszerest és százszorost kellett fizetnie a rosszból.

Mindez már magában elegendő lett volna, hogy a parasztság helyzetét a tűrhetetlenségig rosszabbítsa. Amíg a terményszolgáltatások ideje járta, addig a parasztság adózásainak megvolt bizonyos határuk: többet a földesurnak sem volt érdeke követelni tőle, mint amennyit ő és családja és kiséréte elfogyasztani (megenni és elviselni) tudott. A pénzből ellenben sohasem lehet annyi, hogy többre ne vágyják. Az új szükségletek: a drága ruházat, a válogatott ételek, a cifra butorok, szerszámok, a fényes zsoldos kíséret megkövetelték. És a pénzt főlhalmozni, akkumulálni is lehet, nem úgy mint a romlandó terményeket. Innen az urak meg nem szűnő törekvése jobbágyaik terheinek fokozására.

Az emberszeretnek legparányibb elemei is eltűntek a jobbágy és földesur közötti viszonyból, el az a természetes rokonérzés is, mely az állandóan együtt-lakó, egymással érintkező emberek közt hébe-korba mégis enyhíti a kizsákmányoló és kegyetlenkedő hajlamokat. A gazdag földesurnak a városokban töltöt-ték idejük javarészét, a fejedelmek udvaraiban, ahol a politikai cselszövészek szálait szövögették és egymással versenyeztek a fénytűzésben és pazarlásban; a kevésbé gazdagok kíséretükbe szegődtek vagy messze földön úzték a hadi-szerencsét és szintén évszámra elmaradtak otthonuktól. Jobbágyaikkal csak ispánjaik, adószedők útján érintkeztek; s ezeknek volt gondjuk rá, hogy uraik feneketlen zsebei mellett a maguké se maradjon üresen. Az urak jobbára észre sem vették parasztjaik mérhetetlen nyomorát; ha tudtak is róla, messze tőlük nem éreztek szánalmat velük. Az absentismus még az állítólag finomultabb erkölcsű 19. században is előidézte az ir vagy magyar földművesnép mérhetetlen nyomorát; követelhetünk-e több emberszeretetet az ötszáz év előtti elődöktől?

Amily mértékben fokozta az új gazdasági és társadalmi alakulás a parasztság elnyomatását, azonképpen teremtette meg az ellenállásra hajtó erőket is.

A városok nemcsak a földesurnakban ébresztettek új vágyakat és szükségleteket. A 'landflucht', az 'urbanismo' nem újkeletű jelenség. A mezőgazdasági népeességnek a városokba tódulását nagymértékben csak az ipari kapitalizmus indította ugyan meg, bérmunkásszükségletével, azonban más formában létezik azóta, amióta városok vannak. Hiába zárkóztak el ezek a polgárjogok, a céhszabadalmak, a birtokengedélyek takarékos osztogatásával, nem tudták megakadályozni, hogy a városok ne csak az autochton lakosság természetes szaporodása által, hanem a bevándorlásból is gyarapodjanak. Különösen a földes-uraktól vérig zsarolt parasztok menekültek előszeretettel a városba, ahol, ha a polgárjogokból ki is voltak zárva, mentve voltak uraiktól. És bár ezek tiltot-ták, törvényekkel gátolták a szabad költözködést, bosszuló karjuk rútkán találta meg megszökött jobbágyukat a város kevert népében. Ha meg sikerült erőszakkal röghöz kötni a parasztot, mint állandó csábitó, mint örökös csalogató, mint az elégedetlenségnek szüntelen szítója megmaradt a város.

De gyakran történt az is, hogy egyes jobbágyok a városban eladott termé-nyeiken vagyonra tettek szert. Uraik szüntelen pénzszükségletük enyhítésére szívesen egyeztek bele, hogy ezek terheiket pénzen egyszer és mindenkorra megváltsák. Am a jogbiztonság teljes hiánya közepette számtalanszor történt, hogy az urak a szabadságukat megvásárolt rabszolgákat tovább is sanyargatták, zaklatták, vagy még gyakrabban egymástól elhajtották, új rabságba vetették.

A fokozódó elégedetlenség erős támaszt nyert a kiszolgált katonákban. Az urak és fejedelmek zsoldos seregeiben, a városi őrségekben a tönkrement nemesek mellett sok paraszt szolgált, akik azután, mihelyt a harcban kellőleg

megszedték magukat vagy megunták a szolgálatot, visszatértek falvaikba, Világot látott, önérzetes és bátor elem volt ez, mely nehezen tűrte a földesuri önkényt. A kitört parasztfordalmakban mindenütt ezeket látjuk a fölkelések élén, ők szervezik a parasztseregeket az akkori haditudomány szabályai szerint s katonai képzettségük és harcedzettségük a parasztseregeket számos győzelemre segítette.

Nyugat-Európa gazdasági strukturájának és szociális vonatkozásainak ezen nagyon is változatos képéből nem nehéz kidomborítani a társadalmi osztályoknak azon tagosulását, amelyet Engels Németországra vonatkozólag kimutatott s amely a parasztháborúk idején Európaszerte csekély eltéréssel azonos volt. A magyar parasztháborúk rövid leírásával nyújtjuk ezen konstrukció ténybeli bizonyítékait.

*

Evszázadokon át a magyar történetírás azt az álláspontot foglalta el a jobbágymozgalmakkal szemben, amelyet a német Zimmermann előtt, amelyet a polgári forradalmi mozgalmakig minden történetírás elfoglalt a nemesség- és papság-ellenes támadásokkal szemben: istentelen, barbár lázadásoknak bélyegezte őket, vezetőiket elvetemült gazembereknek, részeseiket félrevezetett, együgyű bolondoknak.

A magyar polgárság mögött nem áll forradalmi mult, mindazonáltal akadtak az utóbbi két évtizedben, kiknek volt bátorságuk szembeszállni a tudományos közvéleménnyel, igazságot szolgáltatni azon emberek emlékének, kiknek főbűnük az volt, hogy elbukott az eszme, melyért életüket és verüket áldozták s hogy ennek folytán az a párt irt róluk, mely ellen ők küzdtek. S hogy a hivatalos tudomány még mindig nem akarja elfogult ítéleteit helyesbiteni, annál inkább elismerésre méltó ama férfiak bátorsága. Az 1437-i nagy parasztfordalmat Gombos Ferenc Albin írta le (*Az 1437-i parasztlázadás története, különös tekintettel a jobbágyi viszonyokra s a husszitizmusnak hazánkban való elterjedésére*. Kolozsvár, 1898.) Olyan könyv ez, melyben mindenkinek igazságot szolgáltatnak: a királyoknak, a papoknak, az uraknak és a parasztoknak; de nem lepez és nem szépit s így hű képét nyújtja az eseményeknek. Nagy rokonszenv az elnyomottak és érzék a szociális vonatkozások iránt jellemzi Márki Sándor könyvét az 1514. évi forradalomról (*Dósa György és forradalma*. Budapest 1882. Második kiadás 1886.) A jobbágyság helyzetének történelmi alakulásáról Nagy Benjámint könyve (*A magyarországi jobbágy állapota Robert Kátolytól 1514-ig* Budapest 1896.) és Kálmán Miksa füzete (*A magyar jobbágy viszonya a földesurhoz és államhoz 1514-1600*. Budapest 1887.) tudósít pártatlanul és őszintén, míg Acsády Ignác-nak értékes leírását (megjelent a *Közgazdasági Lexikon* 2. kötetében) visszataszítóvá teszi az a szinkretizmus, mellyel a gazdasági történetírás eszközeivel nyert nagybecsű megismeréseit a rendi történetírók reakciós szépítései, ideológikus bakugrásaival összeegyeztetni igyekeznek. Az alábbiakban mi a két nagy forradalom közvetlen előzményeinek s lefolyásuknak rövid leírására szoritkozunk Gombos és Márki munkái nyomán; vajha akadna egyhamar, aki őseinek szenvedését teljes és színes képen mutatná be a máig szenvedő és küzdő magyar földműves-munkásságnak.¹

Az 1437-i nagy parasztfordalom előfutárja volt Magyarországon a reformáció harcainak. Ebben az időben a husszitizmus, melyet viszont méltán tekintenek a reformáció elődjének, erős elterjedést nyert az ország számos vidékén s különösen ott, ahol később a fölkelés a leghevesebb volt: Transzilvániában és a Tiszavidéken. A prágai egyetemen járt magyar diákok és theológusok s kivált az alsó papság terjesztette buzgón az új tant, amelynek a pápai hierarchia, a papi osztály tultengése, a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek ellen irányuló célzatai igen népszerűek lehettek oly országban, ahol ezek a visszasságok szinte fokozott alakban általánosak voltak.

Érdekes azonban, hogy egy kiküldött pápai inquisitornak, marchiai Jakabnak néhány évi működése elegendő volt, hogy a magyar husszítizmust is nyomon követő parasztforradalomból minden vallásos elemet kiküszöböljön. Fontosságában alig tulbecsülhető sajátossága ez a magyar népies mozgalmaknak, hogy bennük a korszerű vallásos reformmozgalmaknak csak leszűrt alapja, a gazdasági és szociális követelések játszanak szerepet, ellenben a vallásiak mindannyiszor, ha tette kerül a dolog, teljesen háttérbe szorulnak. Megfigyelhetjük ezt az összes magyar parasztmozgalmakban. S szinte bizonyosnak vehetjük, hogy az az új vallásreformációs áramlat, amely az Alföld magyar népében ma minderősebb gyökeret ver, a nazarenizmus sem fog magas hullámokat vetni, hanem azon tulnyomóan gazdasági és társadalmi irányt, a szocialisztikus földművesmozgalmat készíti elő és abba megy át.²

Az a két főnmaradt szerződés,³ amelyet az 1437-i fölkelés folyamán urak és parasztek egymással kötöttek, ha bizonyára nem is teljesen hű tükre a harcos felek hangulatának, annyit kétségtelenné tesz, hogy az erdélyi magyar jobbágyság közvetlenül csak a főpapok és az urak zsarolása ellen támadott. Minden oka megvolt rá. A nagy királyok, akiknek szívét történetíróink léptenyomon a jobbágysággért dobogtatják, folyton fokozzák terheit. Lajos, hogy hódító harcai számára a nemességet, de különösen a főurakat a hadra képessé tegye, 1351-ben törvényileg elrendeli, hogy a jobbágy nemcsak az egyháznak tartozik termése egytizedével, hanem földesurának is egy kilenceddel. Az 1397-i országgyűlés tovább megy a terhek fokozásában. Lajos még azt hagyta meg szigorúan, hogy egy a tizedet, mint a kilencedet természetben kötelesek elfogadni; Zsigmond alatt törvénybe megy, hogy az egyháziak a fél dézsmát, sőt egyéb egyházi jövedelmeket is, pénzben is behajthassák. S hogy miképpen élt az egyház már akkor ezzel a joggal, mutatja ugyanezen törvény záradéka, mely szerint a papok ne merészkedjenek egyházi átokkal kikényszeríteni a parasztoktól a készpénzfizetést.

Meglátjuk még, hogy ez nem volt a nemesség részéről indokolatlan óvszabály. Az 1437-i forradalom egyáltalán tanulságos példája annak, mekkora volt az egyház hatalma ebben a korban; oly nagy, hogy a pápa világos rendelkezése ellenére a nemességet is megadóztatta. A kisenemesség ezért igen nagy számban csatlakozott a parasztfölkeléshez, melynek sikerét kezdetben ezen elem részvétele és a gazdagabb nemességnek az egyházzal való viszállya nagyon elősegítette. Mihelyt azonban a veszély nagy lett, az egyház engedett és a hűtlen nemességgel karöltve verte le a forradalmat.

Az adóztatás mellett, melyet más módon is folyton fokoztak és amelyhez hozzá kell még számítani a jobbágy katonáskodási kötelezettségét, szabadköltözködési jogának folytonos csorbitása bántotta leginkább a jobbágyságot. Az 1405-i országgyűlésen azt rendelték, hogy csak akkor szabad a jobbágynek elköltöznie, ha a földbért és más szokott tartozásait megfizette; továbbá, ha földesura semminemű tettel nem vádolná és bűnösnek nem találná. De hát mikor róttá le a jobbágy százféle tartozását; és ha megfizette, vajjon mikor nem találta földesura bűnösnek, ha nem akarta, hogy elköltözzék? Viszont a földesurak minden uton-módon édesgették magukhoz a mások jobbágyságait; de a szökevényt régi ura bosszujától megmenteni kevesen tudták vagy akarták.

Ilyen állapotok közt valóban csak gyújtó szikra kellett, hogy az elégedetlenség lángra lobbanjon. Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben bőven szolgáltaták a gyújtóanyagot. 1433-ban, hogy császárrá koronáztatása költségeit fedezhesse, rossz pénzzel árasztotta el az országot, végtelenül megnehezítvén ezzel a jobbágy helyzetét, kitől a papok jó pénzen követelték a dézsmát. Ugyanekkor, 1434-35-ben, szabályozták a telekkatonaságot, olyformán, hogy minden 33 jobbágy után egy jól fölfegyverzett lovas állíttassék ki. Ezzel új elem került a hűbéri hadseregbe és kétségtelen, hogy ezek a nem pusztán alkalmilag

fegyverbe szálló, hanem rendszeresen szolgáló, begyakorolt és fegyelmezett önérzetesebb és műveltebb jobbágykatonák a lázadás szításában és azután szervezésében nem kis szerepet játszottak.

Az elégedetlenség legelőször a huszitizmusnak nagymérvű elterjedésében nyilvánult meg. Ennek vallási hajzásait Marchiaú Jakab 1436-ban kinzással és mágiával lenyeste; de nem fojthatta el egyéb okait.

1436-ban és 1437 elején mind gyakrabban történik meg, hogy az egyházi tized fizetését megtagadják. A vajda és a székely ispán hiába fenyegetőznek; hiába az „igazi rabszolgahajcsár-lelkületű” adóbiztosok kegyetlenkedése. Erre az erdélyi püspök — Lépes Györgynek hívták a keresztényi férfit és testvére volt a vajdának — nem törődve az országgyűlés tilalmával, kiátkozza a fizetni nem tudókat. S nem elégszik meg az egyházi átokkal, hanem azonkívül a kése-delmeskedő adózókat — a király külön engedelmével — egy havi határidő után még három márkányi bírságra kényszeríti.

Ezzel azonban utolsó kártyáját is kijátszotta a hatalom. Az utolsó vigasztól, a vallástól is megfosztott népnek most már csak egy menedéke maradt: a fegyveres fölkelés.

Az alsó-fejérmegyei parasztság fölkelése indította meg a forradalmat, 1437 tavaszán Kardos János vezérlete alatt előbb otthon pusztítottak, majd a szászok földjére vonultak. A meglepett nemesek és szászok egymást hívogatták segélyül, de seregük nem volt s így eleinte nem bírtak a fölkelőkkel. Végre a szászok elnyomták őket; de bár Kardos nyomtalanul eltűnt, szetszórt csapatai mindenhová elvitték a lázadás tüzét. Szatmárt, a Nyírségben, Szolnokban, Tordán, Kolozson, a Szamos mentén egyre-másra kelnek föl a parasztlak. Hozzájuk csatlakozik számos kismemes, kik az egyházi terhektől remélték szabadulni.

A magyar parasztság ugyanazon hibában leledzett, amelyben később a német. Nem volt egység, tervszerűség a mozgalmában. Ahány fajú, annyi sereg és annyi vezér. A nemesség időt nyert a szervezkedésre, s a parasztlakok csak akkor egyesültek, amikor hírül vették, hogy a nemesek Csáki László vajda és Lépes Lóránt alvajda vezérlete alatt ellenük vonulnak. Alparéten ütött a parasztsereg táborát és eleinte békeköveteket küldött a nemességhez. A vajda ur a követeket válogatott kinok közt kivégezteti, utját vágván ezzel a békés kiegyezésnek. Most már a parasztlak sem hagyják annyiban. A Bábolnahegy oldalán igen ügyesen elsáncolják magukat s oly vitézül védekeznek, hogy a nemesség hiába intézi rohamait ellenük. Ahelyett azonban, hogy fölényüket kihasználják, megint alkudozásokba bocsátkoznak s a nemesek, ravaszul, belemennek a béketárgyalásokba. Így jött létre július 6-án egy egyezmény, melyet a kolozsmonostori káptalannál kötöttek.

Ez a szerződés olyan jámbor, olyan békéshangú, mintha nem is a parasztlak, hanem a nemesek győztek volna. Követeléseik a legszerűebbek, a fennálló terhek nagy részét alig érintik és inkább a törvényellenes visszaélések ellen irányulnak; lényeges könnyítést csak az a rendelkezés jelent, hogy a földesuri kilencedet ezentúl ne fizessék.

Azt hisszük azonban, hogy ha formai helyességéhez nem is, de tárgyi hűségéhez ennek a szerződésnek szó fér. Valószínű, hogy az irástudatlan parasztlakot a káptalan becsapta, sőt még a nemeseket is. Hogyan egyezhettek volna ezek bele, hogy nemcsak a papi tized, mely ellen pedig első sorban irányult a jobbágyság elkésederése, maradjon fenn érintetlenül, hanem még a készpénzben szedés joga is, ellenben ők főjövödelmüktől elessenek? Bármily diplomatikusak voltak az urak, nehezen hihető, hogy csak ravaszsgból is lemondjanak az egyház javára főjövödelmükről. Viszont a parasztlak bármily engedékenyek voltak, ezért az eredményért aligha lehettek hajlandók kibékülni.

De az előzmények és a fejlemények is ellenmondanak ennek az egyezménynek. Maga Gombos állítja, hogy a fölkelő sereg „jelszava a szolgaság meg-

szüntetése volt! Azok az eszmék érvényesültek tehát, amelyek a huszita tanok hátramaradt politikai magvaiból keltek ki". Miként a cseh taborítók közt, így a fölkelő magyarok közt is vagyonszövetség uralkodott. A zsákmányolt jószágot „egymás között egyenlően fölosztották". Elképzelhető-e, hogy ezek az egyenlőségi és kommunisztikus irányzatok hirtelen nyomtalanul eltűnjenek — nem vereségek, hanem győzelem után?

A fennmaradt írott szerződésben csakugyan benne is maradt egy pont, mely világos bizonyítéka, hogy ez irányzatok igenis nem veszték ki. Elrendelték ugyanis és szigorúan megtartandónak határozták, hogy ezután évenként minden egyes tanyából, uradalomból és községből két-két értelmes és szavahihető ember a Bábolnahegyen megjelenjen és ott megállapítsák, vajjon az ő uraik őket saját szabadalmaikban meghagyták-e vagy nem? és ha úgy találták, hogy a nemesek közül valaki az előrebocsátott rendeletet megsértette volna, esküszegőnek tartassék és a többi nemesek annak védelmezésétől tartózkodjanak és óvakodjanak. Mai nyelvre átvéve ezt a pontot, mi egyebet jelent, mint a parasztság gyülekezési és képviseleti joggal fölruházását, sőt önálló törvénykezési jogot: oly jogokat, melyeket akkor csak a szabadok élveztek? Ha a parasztság, amely írásban az egész szerződésen végig csak alázkodik és lemond, tényleg is ily hangulatban volt, hogyan mert volna ily gyökeres közjogi változtatást követelni!

S a fejlemények is az ellenkezőjét bizonyítják. A parasztlak a szerződés dacára sem mentek haza, hanem tovább is együtt maradtak s számuk folyton nőtt. Vezetők: Budai Nagy Antal, Vajdaházi Nagy Pál, Kolozsvári Mester János, Gaál Kende, Zeéki Tamás, stb. folytonos portyázásokban gyakorolták őket s teljes katonai szervezetet adtak a seregnek. Nem volt az többé rendetlen tömeg, hanem kiképzett hadiszervezet, mely — mint Bonfinius mondja — négyyszögbe osztott hadoszlopokban támadott s nyomult előre.

Ily körülmények közt a nemesség és a papság a legrosszabbtól tarthatott, ha a viszályokat a maga kebelében meg nem szünteti. Kénytelen-kelletlen engedett végre a püspök s örökre lemondott a nemesektől szedett tizedről. Ugyanakkor az erdélyi három kiváltságos nemzet: a magyarok, székelyek és szászok, kik addig valóságos külön kis országot alkottak, kiváltságaik egy részéről lemondtak s egymással Kápolmán véd- és dacszövetséget kötöttek.

Mindkét esemény nagy csapás volt a fölkelőkre. A hozzájuk csatlakozott nemesek nagy része, mihelyt a püspök engedékenységének hírére vették, azonnal cserbe hagyta őket s átpártolt osztályosaihoz, akik most a székelyek és szászok némi csapataival is erősödtek. Mindazonáltal a szeptember végén a Dés környékén vívott nagy harc eldöntetlen maradt. Erre a nemesek, hogy időt nyerjenek, megint békealkudozásokba kezdtek. Rábeszélték a parasztlakot, hogy ügyük elintézését bízzák Zsigmond királyra; addig pedig, amíg a küldendő követek visszatérnek a királyi döntéssel, kössenek ideiglenesen békét. A parasztlak ismét fölültek a ravasz ajánlatnak.

Az új szerződést Apátiban írták alá, október 6-án. Négyyszáztizenkét évvel később, ugyanazon a napon, gyűlölt külelenség mért fájdalmas csapást a legyőzött magyar nemzetre. 1437-ben a magyar nemesség játszotta a diktátort, magyarokkal szemben.

Az apátii ideiglenes egyezségben alig van szó a jobbágyok jogairól; még azokról a csekély javításokról, melyeket a kolozsmonostori szerződés tartalmazott, sem történik említés; annál határozottabban formulázzák az urak az ő jogaikat. Pedig ugyan okosabban tették volna, ha szelidebb hangon beszélnek. Hiszen cselofogás volt az egész, hogy időhaladékot nyerjenek. Ez pedig nem sikerült. A parasztlak, úgy látszik, rosszul fogadták a táborba visszatérő, egyezkedő vezéreket, mert éppenséggel nem várták be a királyi követek visszatérkezését (talán el sem küldték őket), hanem újra fölverték az ellenségeskedést.

Legfontosabb haditettük volt, hogy — nyilván a városban letelepült sok paraszt titkos segítségével — bevették Kolozsvár városát s azt hadműveleteik középpontjává tették.

Itt történt, a város és Monostor határában, december 10-14-e közt, a döntő ütközet a parasztság és az időközben a magyarországi nemességgel megerősödött nemesi sereg közt. Miután Budai Nagy Antal, a legbátrabb vezér, elesett, a parasztok rendetlen futásban menekültek. Egy része Kolozsvárba vetette magát, egy másik Enyedre; de a forradalom ügye ezzel el volt intézve.

Enyed már december 15-én az ostromlók kezébe került. Kolozsvárt kétségbeesetten és hősiesen védelmezték; de hasztalan. Bent a városi polgárság intrikált a parasztok ellen, kint, a szász segédsapatok megjelenésével mind sulyosabb lett a helyzet. Végül az élelem is elfogyott. Január utolsó napjaiban a város kénytelen volt meghódolni.

A levert forradalmat lezárta az urak kegyetlen bosszúja, akik a kézrekerült parasztokkal a legembertelenebbül bántak el. „Némelynek a szemeit tölték ki — írja Bonfin — nagy részének az orrát, fülét vágták le, egyeseknek az ajkait csonkították meg, vagy kezeit vágták le, úgy, hogy mindazok, akik ez istentelen lázadást előidézték, bűneiket undok sebekkel hirdetve térnek vissza lakóhelyükre“. Az elfogott vezéreket — számszerint kilencet — Tordára vitték és ott a város előtti hegyen valamennyit karóba huzták.

Miután így jól elvégezték a dolgukat, megújították a három nemzet szövetségét „az istentelen parasztok ellenében“ s szíjjeloszlásra készültek. De a püspök nem engedte. Hátha a parasztok nem fizetik meg a hátralékokat. A nemesség azonban — kényelemből-e vagy okosságból — engedményekre intette és jól végzett munka után, hazaszéledt.

Mik voltak a forradalom következményei? A jobbágyok helyzete nem javult, bár nem is rosszabbodhatott. A nemesség ellenben egyidőre annyira meggyöngült, hogy a török inváziót nem tudta föltartóztatni...

¹ Szabó Ervin ezeket a sorokat 1905-ben írta. Sajnos, ez a történetíró máig sem akadt, mert ha legujabban akadtak is kitünő esszéisták (pl. Féja Géza és Kovács Imre), akik a magyar múlt e szakasza felé fordultak, a kutatás szélességében és kiértékelésében nem haladták meg se Márkit, se Gombost, még kevésbé Szabó Ervin összefogását. — ² Az eredmények 1905 óta Sz. E. elemzését mindenben igazolták. — ³ Következőkben mindkét szerződést egészében közöljük.

ZÁVIS KALANDRA: A HUSZITIZMUS ÉRTELME

1. Történetíróink úton-útfélen erősítgetik, hogy a 15. század cseh forradalmi megmozdulásai vallási indítékokra vezethetők vissza. *Palacky* szerint „a viszályok és villongások főforrása... a meghasonlás az emberi értelem és a vallásos érzés között“. Ez a felfogás végighúzódik a cseh történetíráson egészen *Pekarzs*-ig, aki azt bizonyítgatja, hogy „a változtatás és lázadás gondolata a vallási rajongás gyümölcse volt.“ Az ilyesfajta okoskodás tulajdonképpen nagyon régi eredetű. Egy prágai krónikás már ötszáz évvel ezelőtt így siránkozott a huszita háborúk pusztításai fölött: „Ime, milyen veszedelmes a papok civakodása, perlekedése és pártoskodása! Bizony ebből származik a romlás!“ A történetírás lényegében ötszáz év alatt sem jutott túl ezen a gyermekies elfogultságon.

Korántsem állítjuk, hogy történetíróink egyáltalában nem vették volna figyelembe a huszitizmus *szociális* elemeit. Ennyire vak senki sem lehet. Ám az mód, ahogyan ezeket a szociális viszonyokat megítélik,